

11. Цит. по: Патриотическая идея накануне XXI века: прошлое или будущее России. Материалы межд. научно-практической конференции. Волгоград. 19 – 20 ноября 1998 г. – Волгоград : Перемена, 1999. – 300 с.

12. Бердяев Н. А. Судьба России. Опыт по психологии войны и национальности / Н.А. Бердяев. – М.: [б. и.], 1918. – 240 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Гула Руслан Володимирович – кандидат історичних наук, доцент кафедри гуманітарних наук Академії сухопутних військ імені гетьмана П. Сагайдачного.

Наукові інтереси: проблеми соціально-економічної історії Східної Європи другої половини XIX ст.

УДК: 94(5)

РЕАКЦІЯ СВІТОВОЇ СПІЛЬНОТИ НА РАДЯНСЬКЕ ВТОРГНЕННЯ ДО АФГАНІСТАНУ

Олександр КОВАЛЬКОВ (Кіровоград)

Проаналізовано реакцію світової спільноти на радянське вторгнення до Афганістану в грудні 1979 р. Особлива увага приділена позиціям США, КНР, Пакистану та інших мусульманських країн, Індії, держав ОВД. Розглянуто результати обговорення "афганського питання" на сесіях ГА ООН та Організації Ісламська Конференція на початку 1980 р.

Ключові слова: радянська інтервенція, реакція світової громадськості, Демократична республіка Афганістан, Сполучені Штати Америки, Пакистан, Китай, Індія, Генеральна Асамблея ООН, Організація Ісламська Конференція.

Проанализирована реакция мировой общественности на советское вторжение в Афганистан в декабре 1979 г. Особое внимание уделено позициям США, Пакистана и других мусульманских стран, Индии, государств ОВД. Рассмотрено результаты обсуждения "афганского вопроса" на сессиях ГА ООН и Организации Исламская Конференция в начале 1980 г.

Ключевые слова: советская интервенция, реакция мировой общественности, Демократическая республика Афганистан, Соединенные Штаты Америки, Пакистан, Китай, Индия, Генеральная Ассамблея ООН, Организация Исламская Конференция.

The response of the world community on the Soviet invasion of Afghanistan in December 1979 is examined. The United States position on attention, Pakistan and other Muslim countries, India, The Warsaw Pact countries. Reviewed the results of the discussion "of the Afghan question" at the sessions of the UN General Assembly and the Organization of the Islamic Conference in early 1980.

Key words: Soviet intervention, the reaction of the world community, the Democratic Republic of Afghanistan, the United States of America, Pakistan, China, India, the United Nations General Assembly, the Organization of the Islamic Conference.

27 грудня 1979 року загони спеціального призначення КДБ і ГРУ СРСР усунули від влади в Кабулі Хафізуллу Аміна й фактично передали владу кремлівському ставленику Бабраку Кармалю. Того ж дня контингент радянських військ, пізніше названий "обмеженим", перетнув кордон із Афганістаном. Так розпочалася радянська інтервенція до цієї ісламської країни. Вона значно поглибила афганську кризу, спровоковану так званою Квітневою (Саурською) революцією 1978 р., і на довгий час стала однією з центральних подій міжнародного життя.

Жодна зовнішньополітична акція, здійснена СРСР у другій половині XX століття, не привернула такої уваги дослідників. Історіографія афганської війни налічує понад 800 позицій [1], і ця кількість постійно зростає. Проте в силу того, що значна частина цих праць написана фахівцями військової історії або ж учасниками тих подій, чимало аспектів цієї складної проблеми потребують уваги дослідника. Цілком слушним видається твердження, висловлене в одному з останніх досліджень, про те, що " незважаючи на значний обсяг літератури, було б надто оптимістичним стверджувати, що осмислення неоголошеної війни в

Афганістані можна вважати завершеним фактом” [2, с. 49]. Афганська війна справила колосальний вплив на суспільно-політичний і соціально-економічний розвиток СРСР, поставила крапку в політиці розрядки й загострила відносини між двома наддержавами, докорінним чином змінила ситуацію в регіоні Центральної Азії, спровокувала радикалізацію ісламських рухів. У цій статті ми поставили за мету на основі наявних джерел і різнопланової літератури з’ясувати реакцію країн світу, інтереси яких зачепили дії радянського керівництва, на події в Афганістані, її мотиви, а також подальші наслідки такої реакції.

Одним із важливих наслідків вторгнення радянських військ до Демократичної Республіки Афганістан став міжнародний резонанс, який викликала ця акція. Осуд таких дій радянського керівництва суттєво підірвав міжнародний авторитет СРСР, який упав до найнижчого рівня за увесь час існування цієї держави. Врешті-решт, ці події стали кінцем розрядки й започаткували новий етап “холодної війни”.

Можливі наслідки для міжнародного іміджу СРСР непродуманих дій кремлівського керівництва були очевидними для глибокодумної частини радянського суспільства. Уже 20 січня 1980 р. до ЦК КПРС і КДБ була надіслана “Аналітична записка”, підписана співробітниками Інституту економіки світової соціалістичної системи. У ній, зокрема, ішлося: “Уведенням військ до Афганістану наша політика... перейшла допустимі межі конфронтації у “третьому світі”. Визиски від цієї акції виявилися незначними порівняно зі шкодою, котра була завдана нашим інтересам”. Автори записки наголошували на тому, що СРСР отримав додаткове вогнище воєнно-політичної напруги на південному кордоні на додачу до вже наявних західного (НАТО) і східного (Китай) напрямків. СРСР утратив вплив на Рух неприєднання. Додамо, що сам Рух неприєднання був значною мірою скомпрометований діями кремлівського керівництва. Ця акція СРСР заблокувала розрядку й унеможливила подальший процес обмеження гонки озброєнь. Були ліквідовані передумови для можливої нормалізації радянсько-китайських відносин. І на останок, що було особливо небезпечним, аналітики стверджували про зростання недовіри до радянської політики з боку Югославії, Румунії і Північної Кореї. “Навіть у пресі УНР і ПНР уперше відкрито виявилися ознаки стриманості у зв’язку із акціями Радянського Союзу в Афганістані” [3, с. 114 – 15]. Проте до цих міркувань ні керівництво ЦК, ні шеф КДБ тоді не прислухалися.

Улітку 1980 р. академік-дисидент А.Д. Сахаров, уже будучи в засланні в Горькому, написав відкритого листа Л. Брежнєву, копії якого були надіслані Генеральному Секретареві ООН та головам держав – постійних членів ООН. У ньому опальний академік писав: “Не підлягає сумніву, що афганські події кардинальним чином змінили становище у світі. Вони поставили під удар розрядку, створили пряму загрозу миру не лише в цьому регіоні, проте й будь-де. Вони ускладнили (а може і зробили взагалі неможливою) ратифікацію договору ОСО-2...” [4, с. 200].

Це розуміли й люди, які у 1979 р. були причетні до афганських подій. Маршал Радянського Союзу С.Ф. Ахромєєв у своїх спогадах пізніше писав, що “такі дії Радянського Союзу протиставили нашу країну більшості країн світу, зробили її в очах практично всіх держав агресором” [5, с. 16].

Про те, що радянські лідери були свідомі можливої негативної міжнародної реакції на свої акції щодо Афганістану, свідчать рішення й директиви, прийняті на засіданні Політбюро ЦК КПРС у день початку афганської війни для СРСР – 27 грудня 1979 р. На ньому було підготовлено текст директиви послам СРСР у НДР, Угорщині, Чехословаччині, Болгарії, Кубі й Монголії. У ній послам наказувалося без зволікань відвідати лідерів названих держав і виправдати та обґрунтувати дії СРСР в Афганістані. У документі наголошувалося, що після

Квітневої революції Афганістан став жертвою агресії зовні, мета якої – повалення народної влади. Керівництво цієї держави неодноразово зверталось до радянського керівництва з проханням про допомогу. “Ураховуючи все це й прохання нового афганського керівництва про допомогу й сприяння у відбитті зовнішньої агресії, Радянський Союз, керуючись своїм інтернаціональним обов’язком, прийняв рішення направити до Афганістану обмежені радянські військові контингенти, котрі будуть виведені звідти після того, як відпадуть причини, які зумовили необхідність такої акції.

Вдаючись до цієї вимушеної тимчасової акції, ми роз’яснюємо всім державам, з котрими Радянський Союз підтримує дипломатичні відносини, що відгукуємося на прохання щойно сформованого нового керівництва Афганістану, яке звернулося до Радянського Союзу по допомогу й сприянням у боротьбі проти зовнішньої агресії. При цьому Радянський Союз виходить із спільності інтересів Афганістану і нашої країни в питаннях безпеки, зафіксованої у Договорі про дружбу й співробітництво 1978 року, із інтересів збереження миру в цьому районі.

Позитивна реакція Радянського Союзу на це прохання керівництва Афганістану впливає також із статті 51 Статуту ООН, котра передбачає невід’ємне право держави на колективну й індивідуальну самооборону в цілях відбиття агресії і відновлення миру” [6, с. 6 – 7].

Подібні циркуляри були підготовлені й радянським послам в інших, окрім перерахованих вище, державах, представнику СРСР в ООН у Нью-Йорку. Тут же було затверджено текст офіційного повідомлення ТАРС із цього приводу [6, с. 7 – 10]. Зміст їх зводився до тих же положень, що й у цитованому вище документі:

– уведення радянських збройних контингентів до Афганістану – вимушена акція, спровокована зовнішньою агресією проти народної влади ДРА;

– СРСР увів свої війська на запрошення законної влади Афганістану;

– дії СРСР визначаються нормами міжнародного права, а саме: статтею 4 Договору про дружбу й співробітництво між СРСР і ДРА, а також статтею 51 Статуту ООН;

– уведення радянських військ до Афганістану – винятково елемент двосторонніх радянсько-афганських відносин, а тому не має бути предметом спекуляцій і пропагандистських нападок проти обох країн.

Необхідно зауважити, що ці положення надовго стануть стрижнем радянської пропаганди та аргументації в міжнародній полеміці з приводу подій в Афганістані. Проте належного ефекту, а саме розуміння й прийняття позиції радянського керівництва урядами іноземних держав, Москві досягти не вдалося.

Закономірно жорсткою була реакція на події 27 грудня 1979 р. з боку адміністрації Президента США Д. Картера. 28 грудня цього року датується послання американського президента Л. Брежнєву. У ньому Д. Картер категорично заявляв: “Хочу бути впевненим, що Ви повністю зважили всі наслідки радянських дій в Афганістані, котрі розглядаються нами як відверта загроза миру. Ви повинні зрозуміти, що ці дії по суті можуть стати поворотним моментом у наших довготривалих відносинах. Здійснені без попереднього обговорення з нами, вони, на наш погляд, є очевидним порушенням Основних принципів відносин, які ви підписали в 1972 р.” [7, с. 121]. Американський Президент резонно висловлював сумніви щодо радянського обґрунтування своїх дій: “Мій уряд жодним чином не може прийняти переданого послу Уотсону 27 грудня роз’яснення радянського уряду про те, що радянські Збройні Сили були надіслані до Афганістану на прохання керівництва цієї країни. Реальні факти явно засвідчують, що ці самі радянські війська були використані для того, щоб повалити вже наявний уряд Афганістану й нав’язати новий, котрий

жорстоко стратив колишнього Президента і, судячи з повідомлень, його родину” [7, с. 121]. На завершення Д. Картер зауважував, що такі дії Москви загрожують підірвати “багаторічні зусилля з формування більш стабільних і продуктивних відносин між нашими двома країнами” [7, с. 122].

Радянський Генсек у відповіді від 29 грудня звинувачував американського лідера в необ’єктивності й в упередженій оцінці ситуації. Л. Брежнев знову перераховував аргументи радянської сторони, категорично наголошуючи на тому, що “прохання уряду Афганістану й задоволення цього прохання Радянським Союзом – це винятково справа СРСР й Афганістану, котрі за власною згодою регулюють свої взаємовідносини і, зрозуміло, не можуть допустити якого-небудь втручання в ці взаємовідносини. Ім, як і будь-якій державі – члену ООН, належить право не лише на індивідуальну, але й колективну самооборону, що й передбачено статтею 51 Статуту ООН, яку СРСР і США самі формулювали. І це було схвалено всіма державами – членами ООН. Зрозуміло, що немає жодних підстав для Ваших тверджень про те, начебто наші дії в Афганістані становлять загрозу миру” [7, с. 123]. Далі Л. Брежнев у завуальованій формі фактично звинувачував Білий Дім у втручанні у внутрішні справи Демократичної Республіки Афганістан. Зрозуміло, що подібний тон послань лідерів двох наддержав не міг не спровокувати подальше загострення відносин між ними.

Уже 2 січня 1980 р. відбулося засідання Ради Національної безпеки США, на порядку денного якого ситуація в Афганістані була одним із ключових питань. Після тривалих дискусій був прийнятий Меморандум, який містив основні напрямки дій США у зв’язку із подіями в Афганістані [7, с. 136 – 137]. Документ містив 26 пунктів і своїм характером засвідчував крутий поворот до загострення “холодної війни”. Стосовно Договору ОСО-2 заявлялося, що це питання залишається важливим, проте на голосування в Сенаті його ставити не слід (п. 1). Було прийнято рішення про скорочення радянської дипломатичної місії в США, обмеження радянських офіційних поїздок до цієї країни (п. 4), призупинення підготовки відкриття генеральних консульств у Києві й Нью-Йорку (п. 5), ускладнення процедури відкриття віз для візитів офіційних радянських осіб до США (п. 9), скорочення представництв радянських ЗМІ в Сполучених Штатах (п. 10). Меморандум містив позиції, які були покликані обмежити соціально-економічні контакти між обома державами. Так, скасовувалися засідання спільного комітету із сільського господарства, заплановане на січень у Москві, і засідання спільного комітету з охорони здоров’я, заплановане на лютий там же, у радянській столиці (п. 13). Обумовлювалося скорочення американського експорту до СРСР (п. 18) та радянського імпорту до Штатів (п. 19). Стосовно запланованої на літо 1980 р. Олімпіади в Москві, говорилося наступне: “Наші європейські союзники ставлять питання, чи варто нам брати участь в Олімпійських іграх у Москві. Приймаючи рішення, ми вивчимо проблему й розглянемо позиції, зайняті іншими країнами”. Щодо Демократичної Республіки Афганістан, то в Меморандумі пропонувалося обмежити офіційні контакти з новою кабульською владою, не ставлячи на порядок денний питання про визнання режиму Б. Кармаля (п. 7). Пропонувалося також посилити тиск на міжнародні фінансові організації, котрі надають Афганістану допомогу, з тим, щоб припинити її (п. 25). Наостанок ішлося про важливість нарощування обсягів військової співпраці з Пакистаном (п. 26). Під документом стояв підпис радника із національної безпеки в адміністрації Президента США З. Бжезинського.

4 січня Д. Картер виступив по американському телебаченню, підтвердивши відкладення розгляду питання про ратифікацію Договору ОСО-2 у Сенаті, згортання двосторонніх культурних та економічних програм із СРСР. Цим же духом було пронизане щорічне послання американського Президента “Про

становище в країні” від 23 січня 1980 р. Д. Картер погрожував застосувати до СРСР усі заходи, навіть військові, у разі, якщо дії СРСР дестабілізують ситуацію в зоні Перської затоки. В США було оголошено набір резервістів, а із Москви відіслали американського посла Уотсона [8, с. 459 – 462]. Одночасно США пішли на суттєве збільшення фінансової і військової допомоги Пакистану, а до Пекіна з візитом відбув міністр оборони США Браун.

Загалом же, за словами радянського посла А.Ф. Добриніна, у США розпочалася справжня антирадянська істерія [8, с. 459]. Підтвердженням цьому є, наприклад, зміст американського журналу “Ньюсуік” від 14 січня 1980 року, повністю присвячений уведенню радянських військ до Афганістану. Епіграфом спецвипуску стали слова: “Назад до “холодної війни”. На обкладинці було розміщено фото радянської бойової машини піхоти й підпис: “Радянська бронетехніка в Кабулі”. У цьому випуску “Ньюсуік” Афганістан уперше був названий “радянським” [9].

Радянсько-американські відносини з цього часу стали дедалі погіршуватися. Попереду буде бойкот Олімпіади-80 у Москві, визначення наступним Президентом США Р. Рейганом СРСР як “імперії зла”, черговий виток гонки озброєнь. В радянській пропаганді США визначалися тільки як “оплот світового імперіалізму”. Риторика ж кабульської влади у бік Вашингтона мало чим відрізнялася від радянської.

Сполучені Штати та їхні союзники в Західній Європі виявилися непоодинокими в різкому засудженні дій СРСР в Афганістані. Так, послідовно своє повне неприйняття подій грудня 1979 р. в Афганістані відстоював лідер Пакистану генерал М. Зія уль-Хак. Ісламабад пішов на категоричну конфронтацію з новим кабульським режимом, надаючи всебічну підтримку афганській опозиції. На території Пакистану осіло близько 3,5 млн. афганських біженців, значна частина яких отримала політичний притулок. У країні виникли десятки таборів підготовки афганських “борців за віру”, а в прикордонному з ДРА Пешаварі розмістилися штаб-квартири основних афганських опозиційних партій. Пакистан, таким чином, став основним плацдармом ведення збройного опору проти режиму НДПА та радянських військ, котрі його підтримували [10, с. 2 – 3].

Важливим стало також те, що саме Пакистан виступив одним із основних ініціаторів жорстких міжнародних санкцій проти кабульського режиму, які до того ж об’єктивно зачіпали й інтереси та престиж СРСР. Уже в січні 1980 р. Пакистан виступив із вимогою скликання Ради Безпеки ООН для обговорення “афганського питання”. Центральний друкований орган ЦК КПРС “Правда” 7 січня назвала внесення цього питання до порядку денного засідання Радбезу “провокаційною метушнею”, а у своєму виступі представник СРСР в ООН О.А. Трояновський назвав розгляд “афганського питання” на цьому форумі спробою “втручання у внутрішні справи суверенної країни – Афганістану і в галузь двосторонніх радянсько-афганських відносин” [11, с. 5]. Така риторика навряд чи могла пом’якшити позицію радянських опонентів в афганському питанні. Згодом Пакистан спільно із Саудівською Аравією став ініціатором скликання надзвичайної сесії Генеральної Асамблеї ООН для обговорення “афганського питання”.

Узагалі реакція більшості мусульманських країн була прогнозовано антирадянською. Це й не дивно, адже для мусульманина перебування армії “невірних” на території своєї держави (чи будь-якої іншої ісламської країни) є достатньою причиною для оголошення священної війни – джихаду. 17 – 22 травня 1980 р. в Ісламабаді відбулося засідання Одинадцятої сесії Організації Ісламська Конференція. Ситуація в Афганістані була одним із основних предметів обговорення на ній. Показово, що нова афганська влада навіть не була

запрошена на це зібрання. Резолюція сесії за номером 19/11-Р була антиафганською та антирадянською водночас. Радянська інтервенція (саме так трактувався факт перебування радянських військ на території ДРА) визначалася фактором, котрий обмежує суверенітет Афганістану й перешкоджає громадянам цієї країни вільно обирати політичний та соціально-економічний лад. Сесія ОІК висунула вимогу “безвідкладного та беззастережного виведення усіх радянських військ, котрі перебували на афганській території”, і недопущення з їхнього боку “пригноблення і тиранії стосовно афганського народу та його синів, котрі ведуть справедливую боротьбу”. Було призупинено членство Афганістану в цій організації до врегулювання афганської кризи [12].

Ще однією державою, котра категорично засудила дії СРСР у ДРА, стала Китайська Народна Республіка. Уже 30 грудня 1979 р. пекінський уряд опублікував офіційну заяву, в якій різко засудив “збройне вторгнення Радянського Союзу до Афганістану”. Китай відмовився визнати новий кабульський режим, демонстративно зберігши попереднє афганське посольство в Пекіні. У подальшому Китай надавав масштабну допомогу моджахедам у їхній боротьбі проти уряду ДРА й радянських військ на її території. Така позиція КНР впливала із логіки радянсько-китайської конфронтації та антиіндійського альянсу із Пакистаном, а також цілком вписувалася до планів китайських стратегів із зміцнення співробітництва із США на базі боротьби проти спільного супротивника – СРСР [13, с. 10]. В тому ж таки січні 1980 р. відбувся візит міністра закордонних справ КНР Хуана Хуа до Пакистану, у ході якого він відвідав табір афганських біженців і відзначив “повне сходження поглядів Китаю й Пакистану на небезпечний розвиток подій у світі й у регіоні” [14, с. 474]. Таким чином, афганська криза суттєво погіршила й до того складні радянсько-китайські відносини.

Так сформувалося ядро антиафганської та антирадянської коаліції держав. Не дивно, що радянська офіційна пропаганда серед головних ворогів афганської революції традиційно визначала американський імперіалізм, китайський гегемонізм і пакистанську реакцію.

Засудив акцію СРСР у ДРА й інший сусід Афганістану – Іран. 29 грудня 1979 р. Тегеран прийняв рішення про закриття свого кордону з Афганістаном [16, с. 5], а в серпні 1980 р. іранський лідер аятола Р. Хомейні закликав афганський народ скинути “сатанинську владу СРСР” [14, с. 472]. У подальшому Іран, як і Пакистан, прийняв більше мільйона афганських біженців, надавав підтримку опозиції. Проте, на відміну від Пакистану, котрий підтримував афганські сунітські організації, Тегеран симпатизував афганським шиїтам.

З-посеред арабських країн найбільш категоричну антирадянську й антиафганську позицію зайняли Саудівська Аравія та Єгипет. Перша розглядала вторгнення радянських військ до Афганістану як нову серйозну геополітичну загрозу з огляду на наявність прорадянських режимів на півдні Аравійського півострова (НДРЙ) і на Африканському Рогові (Ефіопія). Режим же А. Садата після підписання Кемп-Девідських угод гостро потребував своєї “мусульманської легітимності”. Підтримка братів по вірі в Афганістані повною мірою відповідала цій меті, до того ж вписувалася до загальної політичної орієнтації Каїра на США [17, с. 38]. Ці дві арабські країни в подальшому надаватимуть значну підтримку афганській опозиції як фінансами й зброєю, так і живою силою. Уже в кінці грудня 1979 р. до Афганістану почали прибувати перші арабські добровольці, кількість яких постійно зростала [17, с. 39].

Радянське вторгнення до Афганістану відкрито засудили й ряд інших країн. 10 січня 1980 р. про санкції проти СРСР заявив прем'єр-міністр Австралії Фрезер. 18 січня цього ж року британський уряд оголосив про призупинення надання кредитів СРСР на суму 1 млрд. 950 млн. фунтів стерлінгів [15, с. 171].

Загалом же на засіданні вже згадуваної надзвичайної сесії Генеральної Асамблеї ООН 14 січня 1980 р. за резолюцію ЕС-6/2, котра засуджувала перебування іноземних військ на території Афганістану (СРСР не згадувався в резолюції “за іменем”), проголосували 104 країни, 18 утрималися й скільки ж висловилися проти. Надалі “афганське питання” неодноразово ставилося на голосування в ГА ООН. У листопаді цього ж року за виведення ОКРВ висловилися вже 111 країн (22 утрималися й 12 голосували “проти”). Через рік за засудження політики Москви проголосувало 116 країн [18, р. 330]. Проти цих резолюцій традиційно голосували країни Організації Варшавського договору (окрім Румунії), Ангола, Ефіопія Мозамбік, Південний Ємен, В’єтнам. Утримувалися дружні СРСР арабські країни (Сирія, Алжир, Лівія), Фінляндія, Індія.

Потужним ударом по престижу СРСР стала реакція ряду “братніх” партій країн Західної Європи. Так, комуністичні партії Іспанії, Великої Британії та Італії рішуче засудили радянське вторгнення до Афганістану й вимагали негайного виведення ОКРВ із Демократичної Республіки Афганістан [19, с. 26].

На увагу заслуговує позиція Індії в афганському питанні. Делі на офіційному рівні визнав новий кабульський режим, проте у зв’язку із перебуванням радянського військового контингенту в Афганістані голова індійського уряду І. Ганді заявила, що жодна сторона не може мати виправдання, коли вторгається на територію іншої держави. Проте при цьому вона додала, що радянські війська увійшли до ДРА на прохання уряду НДПА тільки після того, як Пакистан почав готувати афганських повстанців і засилати їх на територію Афганістану задля опору законному уряду [20, с. 633]. Як уже зазначалося, під час голосування в Генеральній Асамблеї ООН Індія була серед країн, котрі утрималися.

Навряд чи Індія, найвпливовіша країна регіону й один із лідерів Руху неприєднання, була в захваті від такої військової експансії Москви. Однак на позицію Індії впливали декілька факторів. По-перше, це світський характер держави й побоювання індійських урядових кіл загострення релігійного питання всередині країни. По-друге, це тривалі дружні стосунки із СРСР, псувати які індійська сторона прагнення не мала. І по-третє, стійка антипакистанська й антикитайська кон’юнктура індійської зовнішньої політики. Індія була занепокоєна рішенням США, Китаю та інших держав розширити масштаби військового співробітництва із Пакистаном. За таких умов для Індії лише СРСР міг бути єдиним надійним союзником у регіоні. Проте слід відзначити, що пізніше Індія радо вітатиме виведення ОКРВ із Афганістану [14, с. 472].

Таким чином, реакція світової громадськості на афганську авантюру радянського керівництва була жорсткою й категорично негативною. Лише незначна кількість держав, передусім радянських сателітів, висловилися схвально стосовно неї. Напевне, що на таку реакцію радянські лідери не розраховували, хоча й чекали чогось подібного. Російські та західні дослідники часто порівнюють обставини вторгнення СРСР до Афганістану з подіями 1956 і 1968 років в Угорщині й Чехословаччині відповідно [21]. У ті рази Захід був обурений, проте розцінив це як внутрішні справи ідеологічно ворожого блоку держав. СРСР діяв тоді в межах “своєї” частини поділеного “залізним занавісом” світу. На цей раз Радянський Союз увів свої війська до нейтральної держави, одного із активних учасників Руху неприєднання. До того ж країни ісламської, а цей фактор був найменше врахований Москвою. Тому США та їхні союзники розцінили дії СРСР саме як експансію, спробу “експорту революції”, розширення меж соціалістичного табору. Це був відвертий вихід за межі визначеного умовами “холодної війни” простору, ще й у такому стратегічно важливому регіоні. Реакція ж більшої частини країн ісламського світу була прогнозовано ворожою, оскільки армія “невірних” своїм вторгненням осквернила землю ісламської країни.

Унаслідок такого сприйняття ситуації в ДРА СРСР опинився в якості країни агресора. Авторитет Москви був підірваний на найвищому рівні – на рівні Генеральної Асамблеї ООН – і не тільки в середовищі ідеологічно ворожого блоку держав. Режим же Б. Кармалю після введення ОКРВ остаточно дискредитував себе як у середині країни, так і в очах усього світу. Від нього відвернулися ісламські країни. Демократична Республіка Афганістан, таким чином, опинилася фактично в міжнародній ізоляції.

Ще одним вагомим наслідком подібної реакції стала нова розстановка сил у регіоні. Афганістан із нейтральної і відносно політично стабільної держави Центральної Азії перетворився на джерело напруги як для СРСР, так і для інших сусідів. Уведення збройних сил однієї із наддержав суттєвим чином підірвало позиції Руху неприєднання, активним учасником якого традиційно був Афганістан.

Далекосяжні наслідки мало також перетворення Пакистану на головного союзника США в регіоні Центральної і Південної Азії. Посилилися військово-політичні контакти обох країн із Китаєм. Відносини ж останнього з СРСР надовго залишаться на рівні жорсткої конфронтації. Для Пакистану повне неприйняття нового кабульського режиму, окрім дивідендів, принесло в перспективі низку проблем. Афганська проблема для Ісламабада стала частиною внутрішньополітичного життя і залишається такою й на початку ХХІ століття.

Усе це уможливорює говорити про глобальні міжнародні наслідки радянського вторгнення до Афганістану. Ці наслідки почали виявлятися одразу ж після його початку і викликали негативну реакцію світового співтовариства на нього.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Костыря А.А. Историография, источниковедение, библиография спецоперации СССР в Афганистане (1979 – 1989 гг.). – Донецк: ООО “ИПП Промінь”, 2009. – 600 с.
2. Рубцов Ю.В. Советский Союз в “необъявленной” войне в Афганистане (1979 – 1989 годы): осмысление прошлого // Новая и новейшая история. – 2009. – №1. – С. 48 – 71.
3. Гай Д., Снегирев В. Вторжение. Неизвестные страницы необъявленной войны. – М.: СП ИКПА, 1991. – 384 с.
4. Сахаров А.Д. Тревога и надежда. – М.: Интер-Верео, 1990. – 336 с.
5. Ахромеев С.Ф., Корниенко Г.М. Глазами маршала и дипломата. Критический взгляд на внешнюю политику СССР до и после 1985 г. – М.: Международные отношения, 1992. – 320 с.
6. Секретные документы из особых папок. Афганистан // Вопросы истории. – 1993. – №3. – С. 3 – 33.
7. Позиция руководства США в связи с вводом советских войск в Афганистан в 1979 г. / Предисловие Дж. Хершберга (США) // Новая и новейшая история. – 1997. – №3. – С. 107 – 139.
8. Добрынин А.Ф. Сугубо доверительно. Посол в Вашингтоне при шести президентах США (1962 – 1996). – М.: Автор, 1996. – 688 с.
9. Newsweek. – January, 14, 1980.
10. Москаленко В. Афганская трагедия и Пакистан // Азия и Африка сегодня. – 2003. – № 11. – С. 2 – 9.
11. Правда. – 7 января 1980.
12. RESOLUTION № 19/11-P. THE SITUATION IN AFGHANISTAN // Офіційний сайт Організація ісламська Конференція [Електронний ресурс: <http://www.oic-oci.org/english/conf/fm/11/11%20icfm-political-en.htm#RESOLUTION%20No.%2019/11-P>].
13. Охотников С. Перипетии афганской политики Пекина // Азия и Африка сегодня. – 2003. – № 11. – С. 9 – 14.
14. Советская внешняя политика в годы “холодной войны” (1945 – 1985). Новое прочтение / Отв. ред. Л.Н. Нежинский. – М.: Международные отношения, 1995. – 512 с.
15. Окорочков А.В. Секретные войны Советского Союза. Первая полная энциклопедия. – М.: Яуза, Эксмо, 2008. – 736 с.
16. Правда. – 30 декабря 1979 г.

17. Кудрявцев А. Арабские “афганцы” // Азия и Африка сегодня. – 2003. – № 10. – С. 37 – 43.
18. Amsturs J.B. Afghanistan: The First Five Years of Soviet Occupation. – Washington: National Defence University, 1986. – 545 p.
19. Христофоров В.С. Трудный путь к Женевским соглашениям 1988 года по Афганистану // Новая и новейшая история. – 2008. – № 5. – С. 23 – 48.
20. Юрлов Ф.Н., Юрлова Е.С. История Индии. XX век. – М.: Институт востоковедения РАН, 2010. – 920 с.
21. Гранвилл Кушинг Д. Советские военные интервенции в Венгрии, Чехословакии и Афганистане: сравнительный анализ процесса принятия решения. – Бостон, 1991; Москва, 1993. – 128 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ковальков Олександр Леонідович, кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії КДПУ ім. В. Винниченка.

Наукові інтереси: радянсько-афганські відносини, радянське військове вторгнення до Афганістану.

УДК 94 (470) “1920-ті”

ПОПЕРЕДНЯ ТА КАРАЛЬНА ЦЕНЗУРА ЯК ОСНОВНІ ФОРМИ КОНТРОЛЮ ЗА ВИДАВНИЧОЮ СПРАВОЮ В РАДЯНСЬКІЙ РОСІЇ У 1920-Х РР.

Інна ПОЗДНЯКОВА (Кіровоград)

У статті досліджуються основні форми та методи цензурного контролю друкованої продукції та механізми їхньої реалізації протягом 1920-х рр.

Ключові слова: радянська цензура, політична цензура, попередній контроль, каральна цензура.

В статье рассматриваются основные формы и методы цензурного контроля печатных изданий и механизмы их реализации в советской России на протяжении 1920-х гг.

Ключевые слова: советская цензура, политическая цензура, предварительный контроль, карательная цензура.

In this article is being the research of censorship policy in Soviet Russia in 1920. The methods of monitoring manuscripts and ways of realizing Russian censorship in the sphere of publishing.

Key words: censorship policy, soviet censorship, political censorship ideological control.

На особливу увагу з-поміж досліджень російських науковців заслуговує монографія А.В. Блюма “За кулисами “Министерства правды”. Тайная история советской цензуры. 1917 – 1929”, в якій фактично вперше здійснене спробу висвітлення технології цензурного контролю, розглянуто його основні форми та методи протягом 1920-х рр. [1].

Одночасно з книгою А.В. Блюма вийшов збірник нарисів “Исключить всякие упоминания...” [2], який складався з матеріалів різних жанрів – від аналітичних статей до публікацій документів з коментарями.

Спробу осмислення цензури як відносно самостійного соціально-політичного явища зробив у своїй кандидатській дисертації І.Е Левченко з Єкатеринбурга [3]. Він розглянув ідеологічну та політичну функції цензури, а також їхнє місце в політичній системі влади.

У 90-х рр. XX ст. українські вчені, використовуючи архівні матеріали Російської Федерації та України, почали досліджувати відмінності в системі цензури РСФРР та УСРР. Так, С. Білокін проаналізував сутність та основні форми вияву й напрями більшовицького терору при здійсненні внутрішньої